

Верховний
Суд

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: деякі особливості розгляду цивільних справ

Руслан Лідовець
Суддя Верховного Суду
Касаційний цивільний суд
кандидат юридичних наук, доцент

загальноукраїнський семінар “Проблемні питання правозастосування у цивільному судочинстві. Судова практика та висновки Верховного Суду”
м. Київ, 19 листопада 2020 року

Немайнові блага

Стаття 3 Конституції України. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Межа між майновими і немайновими благами визначається за характерними ознаками. Для немайнових благ це: 1) їх неекономічний характер (відсутність грошового еквівалента); 2) їх неречовий характер (вони не мають матеріальних рис – честь, гідність); 3) їх невіддільність від особистості конкретної людини; 4) їх змінний характер (здоров'я).

Приблизний перелік немайнових благ, особистих немайнових прав закріплено у статтях 269-271 ЦК України.

Основні способи захисту немайнових благ

1. Загальний спосіб захисту цивільних прав: відшкодування моральної (немайнової) шкоди – п. 9 ч. 2 ст. 16 ЦК України.
2. Один із основних способів захисту немайнових прав – право на грошову компенсацію моральної шкоди, завданої втручанням у такі немайнові блага – ст. 280 ЦК України

Становлення інституту відшкодування моральної шкоди в Україні

Вперше поняття моральної шкоди введено Законом України «Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій» від 06.05.1993, яким внесено зміни до ст. 7 ЦК УРСР 1963 року та доповнено ЦК УРСР 1963 року ст. 440¹.

Правила про відшкодування власником підприємства шкоди, завданої працівнику ушкодженням здоров'я при виконанні трудових обов'язків від 23.06.1993.

Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду від 01.12.1994.

Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995.

Конституція України від 28.06.1996.

Становлення інституту відшкодування моральної шкоди в Україні

У п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 (з відповідними змінами) «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» зазначається, що оскільки питання відшкодування моральної шкоди регулюються законодавчими актами, введеними у дію в різні строки, суду необхідно в кожній справі з'ясувати характер правовідносин сторін і встановлювати якими правовими нормами вони регулюються, чи допускає відповідне законодавство відшкодування моральної шкоди при даному виді правовідносин, коли набрав чинності законодавчий акт, що визначає умови і порядок відшкодування моральної шкоди в цих випадках, та коли були вчинені дії, якими заподіяно цю шкоду.

Постанова ВП ВС від 20.11.2019 у справі № 210/3177/17 (п. 35).

Нормативне регулювання права на відшкодування моральної шкоди

- Основним документом, скрізь призму якого суди застосовують інші закони, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 1950 рік), оскільки майже в кожному рішенні Європейського суду з прав людини, в якому держава-учасниця визнається порушником Конвенції, має місце тлумачення поняття відшкодування моральної шкоди (сатисфакція). А також Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.
- Нормами Конституції України безпосередньо передбачено право на відшкодування моральної шкоди: **ст. 32** – завданій збиранням, зберіганням, використанням і поширенням недостовірної інформації про громадянина та членів його сім'ї; **ст. 56** – завдана громадянину незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових чи службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень; **ст. 62** – завданій безпідставним засудженням; **ст. 152** – завданій фізичним і юридичним особам актами і діями, які визнані Конституційним Судом неконституційними.

Нормативне регулювання права на відшкодування моральної шкоди

- ЦК України, на відміну від ЦК 1963 р, розподілив норми щодо моральної шкоди: у загальних положеннях вказано спосіб захисту (п. 9 ч. 2 ст. 16, ст. 280) та прояви моральної шкоди (ч. 2 ст. 23), а в інших статтях перелічені підстави відповідальності за завдану моральну шкоду, а також випадки їх безвинного відшкодування (ст. 1167).
- Право на відшкодування моральної шкоди передбачено у різних нормативних актах: у ст. ст. 39, 216, 225, 226, 230-233, 280, 611, 386, 700, 1076 ЦК України; у Законі України «Про захист прав споживачів»; «Про інформацію»; «Про охорону праці»; «Про телебачення і радіомовлення»; «Про режим іноземного інвестування»; «Про звернення громадян»; «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» та багатьма іншими.

Поняття «моральна шкода»

- Під шкодою в цивільному праві розуміють несприятливі зміни охоронюваного законом блага, яке може бути майновим і немайновим.
- **Легальної дефініції моральної шкоди немає.** Це є вірним і пов'язано з неможливістю чіткого визначення такого оціночного поняття, що справедливо визнається багатьма вченими, тому в ст. 23 ЦК України законодавець визначив лише способи прояву такої шкоди. При цьому будь-яке легальне визначення було б неповним, оскільки неможливо виділити в понятті універсальні, визначальні, родові риси, які були б характерними для нього в цілому.
- **Судова практика дала таке визначення моральної шкоди.** Під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб *(п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 (з відповідними змінами) «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»).*

Прояви моральної шкоди (*принципи та критерії визначення*)

Ч. 2 ст. 23 ЦК України.

Моральна шкода полягає:

- 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;
- 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Це не вичерпний перелік, а найбільш можливі варіанти прояву моральної шкоди.

Моральна шкода: майнова чи немайнова вимога

- Моральна шкода є втратою немайнового характеру, натомість відшкодування моральної шкоди відбувається в майновій (грішми, іншим майном) або немайновій формах (публікація спростування недостовірної інформації, публікація рішення суду у засобах масової інформації, інші форми відновлення морального стану особи).
- Отже, за змістом ч. 3 ст. 23 ЦК України позовна вимога про відшкодування моральної шкоди є майновою вимогою, якщо вона визначена у грошовому або іншому майновому вимірі, правовим наслідком відшкодування якої є грошове або інше майнове стягнення на користь позивача (стягнення грошових коштів, витребування майна, визнання права на майно тощо).
- Вимога про відшкодування моральної шкоди, визначена у грошовому вимірі, є майновою вимогою, а, отже, судовий збір підлягає стягненню як за вимогу майнового характеру (*постанова КЦС ВС від 28 листопада 2018 р. у справі № 761/11472/15-ц; ухвала КЦС ВС від 08 липня 2020 року у справі № 213/4130/19*).

Загальні умови цивільно-правової відповідальності

- Єдиною підставою цивільно-правової відповідальності є скоєння цивільного правопорушення.
- Право на відшкодування моральної шкоди виникає за наявності передбачених законом умов відповідальності за заподіяну шкоду (загальні умови). Це:
 - а) наявність моральної шкоди як наслідку порушення особистих немайнових прав або посягання на інші нематеріальні блага;
 - б) неправомірні рішення, дії чи бездіяльність заподіювача шкоди;
 - в) причинний зв'язок між неправомірною поведінкою і моральною шкодою;
 - г) вина заподіювача шкоди.

Загальні умови цивільно-правової відповідальності

а) наявність моральної шкоди

- Наявність негативних змін у психічному стані особи, яких вона зазнала внаслідок завданих їй фізичних і душевних страждань. Складність у тому, що це прояви не ззовні, а психіка суб'єкта.
- **Презумпція наявності моральної шкоди** законодавством не передбачена. Наявність моральної шкоди не визнана прямим наслідком кожної протиправної поведінки. А така презумпція має визначатися лише законом. Тому діє ст. 81 ЦПК України про загальний розподіл тягаря доказування.
- Отже, право на відшкодування моральної шкоди за нормами чинного законодавства не є матеріальною гарантією, оскільки жоден закон не встановлює імперативний обов'язок компенсації. Зазначене право на відшкодування — це процесуальна можливість довести наявність шкоди, визначити її розмір та отримати через судовий розгляд цього питання відповідну компенсацію.

Загальні умови цивільно-правової відповідальності

б) неправомірні рішення, дії чи бездіяльність заподіювача шкоди

- *Протиправність поведінки* заподіювача моральної шкоди це *поведінка, яка заборонена законом*, а *протиправна бездіяльність* – невчинення особою дій, які вона зобов'язана за законом вчинити.
- Це протиправні як дія і бездіяльність, так і рішення. Бездіяльність протиправна, якщо особа повинна була вчинити дію, але не вчинила.
- Ч. 1 ст. 1167 ЦК України і п. 4 постанови Пленуму ВСУ про моральну шкоду не дають підстав говорити про наявність **презумпції протиправності дії (бездіяльності) завдавача моральної шкоди**.
- Проте цивільне законодавство ґрунтується на презумпції протиправності поведінки, яка призвела до шкоди, виходячи з **принципу генерального делікту**: спричинення шкоди особі або майну слід розглядати як протиправне, якщо законом не встановлено інше.

Загальні умови цивільно-правової відповідальності

в) причинний зв'язок між неправомірною поведінкою і моральною шкодою

- Причинний зв'язок з'ясовується між причиною, тобто протиправністю поведінки, та шкодою, як наслідком. Заподіювач несе відповідальність лише за ту шкоду, яка є наслідком саме його поведінки.
- Це відповідає концепції причини-умови, яка існує у праві. Тобто, зміст причинного зв'язку полягає у тому, що вчинена неправомірна дія є головною причиною, яка призвела до завдання моральної шкоди.
- Доволі складно довести причинний зв'язок між моральною шкодою і правопорушенням. Сучасні дослідження в галузі психології є важливими для виявлення посттравматичного синдрому.

Загальні умови цивільно-правової відповідальності

г) вина заподіювача шкоди

- Це може бути вина у формі умислу або необережності. Вина є суб'єктивним елементом. Тут **діє презумпція вини заподіювача шкоди** (за аналогією майнової шкоди).
- Ця презумпція полягає не у звільненні позивача від доведення вини заподіювача шкоди, а лише розподіляє обов'язки з доказування. Тому позивач може це доводити, але не зобов'язаний. Відсутність вини повинен довести відповідач.
- Згідно зі ст. 1167 ЦК України заподіювач моральної шкоди відповідає за свої дії (бездіяльність) при наявності його вини, за винятком випадків, коли вина відповідно до вимог закону не є необхідною умовою відповідальності за завдану шкоду.

Випадки цивільно-правової відповідальності

Відшкодування моральної шкоди безпосередньо передбачено законом.

У п. 2 постанови Пленуму ВСУ про моральну шкоду зазначено, що спори про відшкодування заподіяної фізичній чи юридичній особі моральної (немайнової) шкоди розглядаються, зокрема: коли право на її відшкодування безпосередньо передбачено нормами Конституції або випливає з її положень; у випадках, передбачених нормами ЦК України та іншим законодавством, яке встановлює відповідальність за заподіяння моральної шкоди (наприклад, ст. 31 Закону «Про інформацію», ст. 52 Закону «Про авторське право і суміжні права»; при порушенні зобов'язань, які підпадають під дію Закону «Про захист прав споживачів» (ст. 4, 22) чи інших законів, що регулюють такі зобов'язання і передбачають відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Загальні випадки цивільно-правової відповідальності

Нова правова позиція Верховного Суду

Виходячи з положень статей 16 і 23 ЦК України та змісту права на відшкодування моральної шкоди в цілому як способу захисту суб'єктивного цивільного права, компенсація моральної шкоди повинна відбуватися у будь-якому випадку її спричинення – право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди виникає внаслідок порушення права особи **незалежно від наявності спеціальних норм цивільного законодавства.**

Вирішуючи спір щодо відшкодування моральної шкоди за порушення споживчого договору, зокрема у справі про порушення банком зобов'язання з повернення вкладу, суди мають враховувати, що моральна шкода за порушення цивільно-правового договору як спосіб захисту суб'єктивного цивільного права може бути компенсована **і в тому разі, якщо це прямо не передбачено законом або тим чи іншим договором**, і підлягає стягненню на підставі статей 16 та 23 ЦК України і статей 4 та 22 Закону про захист прав споживачів навіть у тих випадках, коли умовами договору право на компенсацію моральної шкоди не передбачено.

Постанова ВП ВС у справі № 216/3521/16 від 01.09.2020.

Особливі випадки цивільно-правової відповідальності

1. Відшкодування моральної шкоди незалежно від вини. Це випадки, передбачені ч. 2 ст. 1167 ЦК: 1) якщо шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки; 2) якщо шкоди завдано фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування як запобіжного заходу тримання під вартою або підписки про невиїзд, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт; 3) в інших випадках, встановлених законом.

Перелік цих випадків не є вичерпним.

2. Стягнення моральної шкоди не із заподіювача шкоди, а з осіб, які за законом несуть відповідальність за його дії.

Це: ст. 1172 ЦК (відповідальність роботодавця); ст. ст. 1173-1176 ЦК (відповідальність держави); ст. 1178 ЦК (відповідальність батьків, усиновлювачів, опікунів, навчального закладу, закладу охорони здоров'я); ст. 1187 ЦК (власник джерела підвищеної небезпеки); засоби масової інформації (Закон «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

Докази та доказування

Lex de futuro, iudex de praeterito

(з лат. – закон діє на майбутнє, суддя розглядає минуле)

Структура доказування – це взаємозв'язок елементів, які забезпечують досягнення мети доказування.

Елементи доказування:

- а) визначення предмету доказування.
- б) надання і збирання доказів.
- в) дослідження доказів.
- г) оцінка доказів.

Це алгоритм доказування.

Розподіл тягара (обов'язків) доказування

- Брати участь у доказовій діяльності можуть всі особи, які беруть участь у справі, це їх право, однак доказування кожної обставини, яка має значення для ухвалення рішення у справі, у силу закону становиться обов'язком певного суб'єкта.
- Розподіл і роз'яснення сторонам їх обов'язку щодо доказування – це функція суду в рамках юрисдикційної процедури.
- Розподілити тягар доказування у справі – це означає зробити припущення про наявність або відсутність юридичних фактів на користь однієї зі сторін.
- Правила розподілу доказових обов'язків утворюють складну систему, в яку разом із загальними положеннями, закріплених ЦПК України, входять численні несистематизовані спеціальні положення – презумпції та фікції, як юридико-технічні способи, що використані законодавцем.

Що нового у ЦПК в інституті доказування

(з 15 грудня 2017 року)

Найважливіші зміни в інституті доказуванні:

- **розширення переліку засобів доказування** за рахунок виокремлення **електронних доказів** (п. 1 ч. 2 ст. 76 ЦПК України);
- закріплення поряд із належністю та допустимістю також таких вимог до доказів, **як достовірність і достатність** (ст. ст. 78-79 ЦПК України);
- більш жорстка регламентація правил подання доказів (ст. 83 ЦПК України);
- введення складових **процедури обміну змагальними паперами** (ст. 83 ЦПК України);
- часткове впровадження елементів **процесуального естопелю** (ч. 2 ст. 82 ЦПК України);

Що нового у ЦПК в інституті доказування

(з 15 грудня 2017 року)

Найважливіші зміни в інституті доказуванні:

- **розширення дискреційних повноважень суду у сфері доказування, зокрема наділення його можливістю збирання доказів за власною ініціативою у виключних випадках (ч. 2 ст. 13, ч. 7 ст. 81 ЦПК України);**
- **застосування заходів процесуального примусу у випадках зловживання процесуальними правами і невиконання обов'язків щодо доказів (ч. 8 ст. 84, ч. 1 ст. 143, ст. 146 ЦПК, п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 148 ЦПК України).**

Що нового у ЦПК в інституті доказування

(принцип змагальності)

- Традиційно проблеми доказування у цивільному судочинстві розглядаються через призму вимог **принципу змагальності**. Попередня редакція ЦПК тяжіла до регламентації **моделі чистої змагальності**, за якої тягар доказування цілком покладался на сторін, натомість суд не мав права збирати докази за власною ініціативою, а лише міг у випадку наявності у сторін складнощів в отриманні доказів за їх клопотанням витребувати останні.
- У чинній редакції ЦПК законодавець дещо **по-іншому визначає співвідношення функцій сторін та суду під час доказової діяльності**. Зокрема, поряд із класичними постулатами про те, що цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін (ч. 1 ст. 12 ЦПК), обов'язок доказування покладається на сторін (ч. 3 ст. 12, ч. 1 ст. 81 ЦПК) і збирання доказів у цивільних справах за загальним правилом не є обов'язком суду (ч. 2 ст. 12 ЦПК), **суд наділений можливістю у виключних випадках збирати докази за власною ініціативою** (ч. 7 ст. 81 ЦПК).

Що нового у ЦПК в інституті доказування

(принцип змагальності)

Ініціатива суду у збиранні доказів.

Такими випадками, окрім добре відомої можливості суду витребувати необхідні докази за власною ініціативою у справах окремого провадження (ч. 2 ст. 294 ЦПК), є:

- 1) право суду збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (ч. 2 ст. 13 ЦПК);
- 2) право суду витребувати за власною ініціативою докази, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів (ч. 7 ст. 81 ЦПК).
- По тексту ЦПК можна знайти низку випадків, коли **суд може з власної ініціативи збирати докази** (ч. 7 ст. 85, ч. 6 ст. 95, ч. 5 ст. 100, ст. 103, ч. 2 ст. 456 ЦПК тощо).

Що нового у ЦПК в інституті доказування

(обов'язки доказування)

Чинна редакція ЦПК, на відміну від попередньої, прямо закріплює низку **обов'язків учасників процесу у сфері доказування**, до яких належать:

- сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи (п. 2 ч. 2 ст. 43 ЦПК);
- подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази (п. 4 ч. 2 ст. 43 ЦПК);
- надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні (п. 5 ч. 2 ст. 43 ЦПК).

Отже, вітчизняне законодавство закріплює **не лише обов'язок учасників справи сприяти суду у з'ясуванні обставин справи, однак і їх обов'язок подавати усі наявні у них докази.**

Що нового у ЦПК в інституті доказування

(стандарт доказування)

- Незважаючи на певні новели у сфері процесуального доказування, сприйнятті та запровадженні досить ефективних інститутів цивільного судочинства, притаманних країнам англо-саксонської правової системи, на жаль, так і залишалася не вирішеною на рівні ЦПК України проблема **стандарту доказування у цивільних справах**, що прямо пов'язана і з проблемою оцінки доказів.
- Цивільне процесуальне законодавство закріплює положення щодо того, що суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. При цьому жодні докази для суду не мають для суду заздальгідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість та достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності (ч.ч. 1, 2 ст. 89 ЦПК). Чинний ЦПК **вперше закріпив достовірність та достатність** як вимоги до доказів поряд із звичною регламентацією таких вимог, як належність та допустимість доказів (ст. ст. 79, 80 ЦПК). Разом із тим, зазначена правова регламентація все ще не дозволяє виробити чіткі критерії оцінки доказів у вітчизняному законодавстві, адже фактично аналогом стандарту доказування у вітчизняному цивільному судочинстві є внутрішнє переконання судді під час оцінки доказів.

Визначення розміру моральної шкоди

- Розмір відшкодування моральної шкоди входить до предмета доказування.
- Розглядаючи визначення розміру моральної шкоди, слід зазначити, що це питання вирішується лише судом, проте сторони можуть пропонувати суду свої варіанти.
- Оскільки випадки та обставини, за яких може бути заподіяна моральна шкода, можуть бути різними, законодавець допускає відшкодування такої шкоди грішми, майном або в інший спосіб (ст. 23 ЦК України).
- ЄСПЛ часто використовує інші способи залагодження моральної шкоди, нематеріальні. У справі *Аміхалай проти Молдови* (20.04.2004) зазначено, що сам факт визнання порушення є достатньою компенсацією моральної шкоди. Те саме зазначено у рішеннях *Білуха проти України* (09.11.2006).

Визначення розміру моральної шкоди

(критерії)

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від:

- характеру правопорушення,
- глибини фізичних та духовних страждань,
- погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації,
- ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування,
- з урахуванням інших обставин, які мають суттєве значення (ч. 3 ст. 23 ЦК України). А також:
- стан здоров'я потерпілого,
- тяжкість вимушених змін у його життєвих та виробничих обставинах,
- ступінь зниження престижу, ділової репутації,
- час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану тощо (п. 9 постанови Пленуму ВСУ про моральну шкоду).

Визначення розміру моральної шкоди

- Уперше ЦК України вказує, що моральна шкода може стягуватись не одноразово, а періодичними платежами (ст. 1168 ЦК України), але це лише при каліцтві і ушкодженні здоров'ю.
- В інших випадках – лише одноразово (ч. 5 ст. 23 ЦК України), якщо інше не встановлено договором або законом. *Див. постанова ВП ВС у справі № 641/8857/17, від 25.03.20.*
- Новою для ЦК України є вимога врахування засад розумності та справедливості при встановленні розміру моральної шкоди (оціночні поняття) – ч. 3 ст. 23.
- На сьогодні положеннями ЦК України не встановлено ні мінімального, ні максимального розміру відшкодування моральної шкоди.

Визначення розміру моральної шкоди

- Ж. Карбоньє в Юридичній соціології писав: якщо суддя творить право, то різноманітність суддів у межах правової системи може викликати явище правового плюралізму. Це результат того, що юридично-технічною мовою називається суверенним правом суддівської оцінки суті справи.
- З. В. Ромовська (д.ю.н., професор) зазначала, що кожен суддя пропускає своє рішення не лише через свій розум, а й через своє серце.

Наукові методики вирахування розміру моральної шкоди

- Методика О. Ерделевського ґрунтується на: а) презюмуванні моральної шкоди – страждань, які повинна відчувати «середня», «нормально» реагуюча на протиправну щодо неї поведінку людина; б) визначення базисного рівня розміру компенсації за страждання, спричинені заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю, що приймається в розмірі 720 мінімальних розмірів зарплати (дохід працюючої людини за 10 років); в) розробленій шкалі співвідношень розмірів компенсації моральної шкоди на основі співвідношень максимальних санкцій Кримінального кодексу, що передбачають відповідальність за посягання на аналогічні права людини; г) розробленій формулі, за допомогою якої можна визначити розмір компенсації та яка враховує критерії, що повинен прийняти до уваги суд при вирішенні відповідного питання.
- Методика В. Кашина, яка ґрунтується на оцінці фактичних втрат ресурсів здоров'я (як здатність жити, працювати і досягати мети) та економіки здоров'я. Вона орієнтована на західні стандарти, де компенсація моральної шкоди в 1–3 млн. доларів є звичним явищем.
- У США є дві методики: часовий підхід, який виражається в тому, що гострота переживань з часом пом'якшується, і ринковий критерій.

Актуальна судова практика

- За каліцтво при нещасному випадку районний суд стягнув 70 тис. грн моральної шкоди, апеляційний суд залишив без змін, а ВП ВС збільшила розмір моральної шкоди до 275 тис., як і просив позивач (*справа № 210/5258/16, постанова від 05.12.18*).
- За примусове поміщення й утримання в психіатричній лікарні районний суд стягнув 2 тис. грн, апеляційний суд залишив без змін, а ВП ВС збільшила розмір моральної шкоди до 99 тис. грн (*справа № 2-1/07, постанова від 28.02.2018*).

Актуальна судова практика

- У спорах про захист прав споживачів відшкодування моральної шкоди прямо встановлено спеціальним законом, який регулює відносини у сфері захисту прав споживачів (ст. 4 і 22 Закону про захист прав споживачів).
- Відповідно до правового висновку, викладеного в постановах Верховного Суду України від 11 травня 2016 року в справі № 761/31065/14-ц, від 01 червня 2016 року в справі № 761/13926/15-ц, від 28 вересня 2016 року в справі № 180/1179/15-ц, від 13 березня 2017 року в справі № 761/14537/15-ц, вкладник за договором депозиту є споживачем фінансових послуг, а банк – їх виконавцем і несе відповідальність за неналежне надання цих послуг.

Актуальна судова практика

Моральна шкода **за незаконне притягнення до кримінальної відповідальності чи незаконне засудження.**

- Ст. 4 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» встановлено, що відшкодування моральної шкоди, провадиться за рахунок коштів державного бюджету. Відшкодування моральної шкоди провадиться у разі, коли незаконні дії органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури і суду завдали моральної втрати громадянину, призвели до порушення його нормальних життєвих зв'язків, вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя.
- Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянину внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру.

Актуальна судова практика

Моральна шкода **за незаконне притягнення до кримінальної відповідальності чи незаконне засудження.**

- Відповідно до частин другої, третьої статті 13 Закону «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» **розмір моральної шкоди**, визначається з урахуванням обставин справи в межах, встановлених цивільним законодавством. Відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом провадиться виходячи з розміру не менше одного мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством чи судом (*постанова ВП ВС від 20.09.2018 у справі № 686/23731/15; від 22.04.2019 у справі № 236/893/17*).
- За незаконне притягнення до кримінальної відповідальності розмір моральної шкоди визначено у сумі 500 тис. грн. (позов заявлено на 50 млн. грн) (*постанова КЦС ВС від 18.12.2019 у справі № 199/8734/17*).

Актуальна судова практика

- Трудові спори. Якщо трудові права порушені, то моральна шкода підлягає стягненню (*постанова КЦС ВС від 27.04.2020 у справі № 428/2052/17, від 22.02.2020 у справі № 753/12569/18*).
- Завдання моральної шкоди у трудовій справі (стягнення зарплати та середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні) позивачка не довела, не довела моральних страждань чи інших негативних явищ, які і незаконних дій чи бездіяльності роботодавця (*постанова КЦС ВС від 25.03.2020 у справі № 370/1754/15*).
- Якщо право, за захистом якого звернувся позивач, не порушено, то і підстав для відшкодування моральної шкоди (похідна вимога) немає (*постанова КЦС ВС від 18.03.2020 у справі № 460/2545/17*).

Верховний
Суд

Дякую за увагу!